
Akma in Fabianijeva teorija urbanizma: ali Fabianijev "minimalizem"

Author(s): Danijel JARC

Source: *Urbani Izziv*, No. 21/22, PLANIRANJE IN UREJANJE PODEŽELJA (december 1992 / December 1992), pp. 89-95

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180198>

Accessed: 21-02-2025 18:28 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

JSTOR

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Mlinar, Z., 1990a, Od prostora krajev k prostoru tokov: prestrukturiranje ali razkroj teritorialno-družbene organizacije, Družboslovne razprave, Ljubljana, št. 10, str. 15-44.

Mlinar, Z., 1990b, Globalizacija, deterritorializacija i kulturni identitet, Kulturni radnik, Zagreb, let. XLIII, št. 3, str. 5-29.

Mlinar, Z., 1990c, Avtonomija in integracija v evropskem prostoru, Teorija in praksa, Ljubljana, let. 27, št. 12, str. 1541-1549.

Mlinar, Z., 1991, (Ne)samostojnost posameznika in spremembe v načinu življenja, Žirovski občasnik, 91, str. 51-56.

McGranahan, D., 1972, Development Indicators and Development Models, v Measuring Development, The Role and Adequacy of Development Indicators, Frank Cass & Co. Ltd., str. 91-102.

Pogačnik, A., 1984, Urbanistično planiranje, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana.

Sicherl, P., 1990, Slovenija zdaj (Primerjava indikatorjev razvitosti), Gospodarski vestnik, Ljubljana.

Stanovnik, P., Faleskini, R., 1992, Promet, telekomunikacije in nekateri splošni pogoji za razvoj sodobnih tehnologij v Sloveniji, referat na XII. Sedlarjevem srečanju, Postojna, 28. in 29. maj 1992.

Statistični letopis RS, 1982, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Statistični letopis RS, 1986, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Statistični letopis RS, 1990, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Statistični letopis RS, 1991, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Taylor, C. L., 1972, Indicators of Political Development, v Measuring Development, The role and adequacy of development indicators, Frank Cass & Co. Ltd., str. 103-109.

Trampuž, C., 1987, Informacijske osnove (banka podatkov) za sociološke raziskave razvojnih procesov v občinah SR Slovenije, Raziskovalni inštitut za sociologijo, raziskovalna naloga, Ljubljana.

Združeni narodi, 1984, Improving Concepts and Methods for Statistics and Indicators on the Situation of Women, New York.

Združeni narodi, 1991, Compendium of Social Statistics and Indicators 1988, New York.

Danijel JARC

Akma in Fabianijeva teorija urbanizma

ali Fabianijev "minimalizem"

O Maksu Fabianiju je bilo že veliko napisanega. Izčrpna bibliografija o njem je med drugim objavljena tudi v Pozzettovi monografiji kraškega arhitekta. Pozzetto poroča¹ o mnogih drugih Fabianijevih spisih, predvsem o družbenogospodarski študiji Krasa, ki pa je izginila v požaru med drugo svetovno vojno skupaj z obširnimi arhivom.

V pričujočem besedilu pa se bom osredotočil na najbolj obširno besedilo, ki ga je Fabiani objavil leta 1946: Akma, l'anima del mondo (Akma, duša sveta)². Želel sem namreč razumeti smisel Fabianijevega razmišljanja o človeškem razvoju in spoznati zaključke, do katerih je prišel.

Zakaj se je Fabiani ukvarjal z navidezno tako "mističnim", v resnici pa mnogo bolj racionalnim vprašanjem "bistva človeštva"? Kje je vez med študijem take vrste in njegovim delom urbanista in arhitekta? Ali se lahko razbere iz tega besedila njegova teorija urbanizma in arhitekture?

Primerno je pomisliti tudi na čas, v katerem je Fabiani pisal to besedilo, čas prve in druge svetovne vojne. V trenutku največjega razdiranja in pogube je Fabiani razmišljal o prenovi in gotovo je želel s svojim delom pripomoči k hitri pozabi vojnih grozot in k pravilnemu nadaljnjemu razvoju človeštva.

Besedilo začenjam z iskanjem smisla in pomena akme, z etimološkim izvorom besede same, strniti skušam glavne značilnosti Fabianijeve

analize razvoja človeštva in njegov etični pristop do tega. Na koncu postavljam rezultate njegove analize v odnos z arhitekturo in urbanizmom, tako da poudarim glavni smeri njegove teorije.

V Akmi je Fabiani prikazal svoj življenjski nazor, ki temelji na pojmu infinitezimalno majhnega. Na izredno preprosto, jasno in logičen način³ opiše to, kar je po njegovem mnenju bistvo sveta: akma.

Pomen izraza ni ključen, morda pa je zanimivo vprašanje, zakaj je Fabiani iskal prav v indijski kulturi izraz, ki bi najboljše osmislil pojem njegovega nazora. Odgovora nisem izsledil, vendar sklepam, da je Fabiani iskal ta arhetipski izraz prav v jedru indoevropske kulture, ki predstavlja izvor zahodnega sveta.

Akmi podobne pojme izsledimo že pri grških predsokratikih, Fabianijevemu nazoru pa je najbližji Anaksagoras Klazomenski⁴.

Anaksagoras je bil prepričan, da se snov oz. materija da deliti na neskončno drobne delce (take prasnovi imenuje homoiomerije) in da se delci med sabo mešajo in torej neprestano gibljejo, do neskončnosti. Iz prvotne statične tvorbe je duh spravil homoiomerije v gibanje. Po Anaksagorovem razmišljanju je torej duh ločen od materije. Takemu mnenju pa nasprotuje Fabianijeva razlaga, ki trdi, da je kakršen koli dualizem nesmiseln⁵. Podobno dinamično pojmovanje dogajanja v svetu ima tudi Heraklit Efeški s trditvijo, da je prvotna snov "praogenj" oz. "ognjeni duh"⁶.

In dalje je akma po svojih značilnostih podobna Anaksimandrovemu in Aristotelovemu "apeironu" (απειρον)⁷.

Glede na različne razlage lahko izhaja izraz apeiron iz "peras", (περας) ki pomeni meja, konec, kraj, cilj, ali pa "peira" (πετρα), ki pomeni izkustvo, izkušnja, znanje. S pojmom "apeiron" torej razumemo ne le nekaj, kar je neomejeno, brezkraino in torej neskončno, ampak tudi nekaj, kar je neznano in nepoznano, torej negativnega pomena. "Peiron" je

po Anaksimandrovem mnenju izvor vsega ⁸ živega in neživega in kot tak vsebuje pojem "apeiron" tudi zamisel pronicanja in življenja, kar je obenem tudi pomembna značilnost akme.

Pitagorejec Filolaos prav tako postavlja za kozmično načelo omejujoče ("peras") in neomejeno ("apeiron") ⁹. Oba pojma sta se torej s svojo pozitivno in negativno pripono pojavila že v začetku evropske kulture in se razvijata ter dopolnjujeta še danes.

"Disciplina, vzdržnost, običaj, pesem, oblika, prepoved, vse to nima globljega pomena, kot da podeljuje življenju omejeno in določeno obliko. Neomejene sreče ni, ni velike sreče brez velikih prepovedi ... Meja je skrivnost pojava, skrivnost moči, sreče, verovanja in naloge, da se kot drobčni človek uveljaviš v vesolju," piše R. Musil ¹⁰.

Pojma akcije in stalnega spreminjanja, ki sta bistvena v razlagi Fabianijeve akme, sta prisotna tudi pri Leibnitzovi razlagi diferencialov. Po mnenju slavnega matematika in filozofa "znanost išče značilnosti akcije in spreminjanja v trenutnih elementih, v moči, ki sili k preobrazbi. Prav ta je princip realnosti in najgloblji smoter njene dinamičnosti" ¹¹ - in ta trenutni element oz. ta neskončno majhna spremenljivka ni nič drugega kot diferencial dx.

Sklepam torej, da je Fabiani uporabljala filozofsko teorijo infinitezimalnega računa, da je lahko izdelal svojo teorijo o razvoju sveta. Abstraktnost matematičnega pojma diferenciala dx je nadomestil s konkretnjšo akmo, z nekakšnim prvotnim elementom, podobnim "apeironu" ali "homoioimerijam".

Akma je mnogo bolj stvaren, dojemljiv in enostaven pojem, ki pa obdrži vse pojmovne značilnosti diferenciala.

"Gledati stvari z infinitezimalnega stališča pomeni, da jih ne smemo gledati kot fotografski aparat, ki fiksira določen trenutek, ampak jih moramo opazovati v njihovi akciji, ki se odvija, počasi ali hitro, po neki določeni poti, v akciji, ki nenehno

spreminja svoj videz in smer in ki ima v trenutku opazovanja točno opredeljeno razvojno težnjo, bolj ali manj usklajeno s splošno smerjo gibanja.

Ta težnja se bo izražala kot tangenta v točki A razvojne krivulje in kazala smer splošnega gibanja v tistem določenem trenutku." ¹²

Če to prenesemo v koordinatni sistem, je smerni koeficient tangente v točki A enak diferencialnemu koeficientu dy/dx . Ta je Leibnitzova definicija diferenciala in dx in dy sta neskončno majhni spremenljivki ¹³.

Leibnitzova matematična teorija o diferencialnem računu, ki je sicer samo sredstvo za matematično operacijo, je torej podobna Fabianijevi razlagi akme in njegovemu gledanju na stvari. Oba najdeta v "tangenti točke A" rešitev sicer različnih, a v osnovi istih problemov. Oba iščeta bistvo življenja in stvarnosti. Fabiani ga dobi v akmi, Leibnitz pa preko iznajdbe infinitezimalnega računa pride do definicije "monada" ("monos" (μόνος) v grščini pomeni edini, sam). Po Leibnitzovi definiciji je vsaka "monada" enota zase ¹⁴, ki pa vsebuje vse značilnosti celotnega vesolja in se iz "notranjega principa" stalno spreminja ¹⁵. "Monada" in akma sta torej podobna, če ne ista pojma. Tudi akma je povsod in v vsem in vse stalno in neskončno spreminja.

Leibnitzova "monada", Anaksimandrov in Aristotelov "apeiron", Anaksagorove "homoioimerije" in Fabianijeva akma pa imajo poleg omenjenih skupnih lastnosti tudi skupno filozofsko in miselno usmeritev: idealizem ¹⁶.

Pri vseh omenjenih mislecih je namreč gibanje, razčlenjevanje in oblikovanje v vesolju odvisno od nematerialnih, duhovnih idealnih biti (monad, apeironov, homoioimerijev, akme).

Morda bi se Fabiani ne strinjal s tako uvrstitvijo "duše sveta" saj pravi, da akma ni ne duhovna ne materialna bit (nasprotuje torej dualizmu duh - materija), ampak le neskončno majhna enota, abstrakten po-

jem torej, ki se približuje le matematični razlagi neskončnosti. Akmo bi lahko torej razlagali kot matematično-filozofski pojem. Če pa upoštevamo, da se Pitagorova razlaga vesolja, ki postavlja matematično število za odločilno načelo ¹⁷, šteje kot začetek idealizma, spada v to smer tudi Fabianijeva teorija.

Idealizem pride do izraza še posebno pri razlagi Fabianijevih vizij daljne prihodnosti.

"Ko se bo končalo obdobje priprav (misli na njemu sodoben čas), bo razvoj potekal hitreje" ¹⁸. V postopnem razvoju bo družba postajala vedno bolj univerzalna in človek bo bolj in bolj pridobival abstraktne značilnosti duha. Po tej razvojni poti se bodo nekatere daljnovzhodne verske fantazije (Budha, Avala, Kita) začele uresničevati in individuum bo postal napol božansko bitje.

To so namreč fantazije o daljni prihodnosti, kot jih pojmuje sam Fabiani. Težnja njegovega pojmovnega razvoja k duhovni biti potrjuje, da lahko njegov življenjski nazor uvrstimo v filozofsko smer idealizma. Vendar se Fabiani okorišča z doktrinami idealizma na izredno praktičen način, kajti po njegovem mnenju je filozofija oddaljena od življenja ¹⁹.

Filozofski pojem neskončno majhnega mu je osnova, da logično izpelje njegovo vizijo evolucije in življenja.

Fabiani se v Akmi sprašuje o smislu življenja. Trije zakoni urejajo smisel človeškega obstoja, in sicer: zakon asimilacije, zakon stalne in neskončne različnosti ter zakon povsod pričujočih stvari ²⁰.

Tista bit, ki je bistvo vsega in ki sledi omenjenim zakonom je torej akma.

Značilnosti akme so neskončna majhnost, stalno pronicanje v vesolje in neskončno spreminjanje. Pronicanje Akme skozi vesoljstvo ustvarja neskončne kombinacije energij, le-te se združujejo v jedra, ki so prav tako v stalnem spreminjanju ²¹. Fabiani je tako nastale biti imenoval "individuum" ²², individuum stvar, individuum človek,

individuom družina, nato pleme in še zahtevnejši individuom družba in končno individuom država. Razvoj, stalno spreminjanje in gibanje akme vodi do nastajanja vedno zahtevnejših individuov, konec vsega pa je v neskončnosti²³.

Vsak individuom ima v Akmi svoje poglavje. Iz Fabianijevih razlag lahko razberemo njegovo etiko oz. etična načela o človeku, družbi in življenju nasploh ter njegovo mnenje o družbeni in politični ureditvi države.

V Akmi ni neposredno veliko govora o urbanizmu in arhitekturi, le tu pa tam Fabiani omenja takratnemu času sodobne probleme mesta.

Nekaj več pozornosti temu argumentu posveča v poglavju, ki govori o državi. V zvezi s potrebo po prenovi in po poenostavitvi državnega aparata govori o novem urbanizmu, ki bo uvedel nove načine združitve dejavnosti državljanov, radikalne spremembe lokacij in spodbujal večje zanimanje za podeželje.

Na podoben način govori tudi o novi arhitekturi, ki bo ponovno zaživela, ko bo prerasla že ustaljene običaje in se osvobodila manierizma zadnje polovice 19. stoletja (misli na svoje obdobje)²⁴.

Vendar če povzamemo definicijo urbanizma kot "celotno študijo pogojev, oblik in potreb mestnega življenja in razvoja", ki jo je dal italijanski urbanist Luigi Piccinato²⁵, je Fabianijeva študija v Akmi popolnoma v skladu z urbanistično problematiko.

Fabiani je izdelal svoj model etičnega obnašanja in nakazal smernice razvoja družbe in države. S tem je nameraval postaviti idealni osnutek temeljev "novemu" urbanističnemu planiranju²⁶. Kot izhodišče je postavil geslo (napisano na prvi strani knjige), da je treba gledati na razvoj človeka in človeške družbe z vidika neprestanega infinitezimalnega spreminjanja. Tako gledanje se idejno veže na Leibnitzovo filozofsko teorijo (kakor sem že opisal). Razlagamo pa si ga lahko tudi enostavneje. Razvoj lahko razstavimo namreč na dva osnovna trenutka, in

sicer na pretekli in prihodnji trenutek oz. treba je razumeti, kako je vsaka stvar prišla v sedanje trenutno prenehanje in v katero smer teži njeno bodoče prehajanje in spreminjanje. Vsako stvar moramo razumeti v "časovni dimenziji"²⁷ in to metodo lahko uporabljamo pri analizi vsakršnega pojava.

Fabiani začne svojo analizo razvoja z razlago **individuua stvar**. Najprej določi in opiše pozitivne lastnosti vsakega individuua in ugotavlja, da je "s svojimi kvaliteta, imenujemo jih kar vrline ali pomanjkljivosti, vsak individuom v popolnem in značilnem ravnovesju. Zelo važna je ugotovitev!"²⁸

"Individuum je edini ... je popoln ... je povsod pričujoč ... je pronicljiv in pronica v vsak prostor ... je brez konca ... individuom je sposoben braniti svojo osebnost ... je nosilec vse energije sveta ... individuom stalno išče ravnotežje."²⁹

Individuum ima seveda tudi negativne lastnosti, ki pa jih Fabiani ne omenja. Njegov etični pristop je vsekakor usmerjen v pozitivno gledanje³⁰.

Dalje je predmet analize **individuom človek**. Glede splošne zakonitosti veljajo za tega individuua iste zakonitosti kot za individuom stvar³¹. Fabiani obdrži pozitivno etično držo tudi do človeka, saj pravi, da ni hudobnih ljudi in da je interes vsakega posameznika, da obdrži dober odnos do bližnjega. Večkrat se pa zgodi, da posameznik precenjuje svoje sposobnosti in zato ima slabe odnose z ostalimi. Tudi v takih primerih moramo obdržati pozitivno mnenje³².

"Narava dodeljuje večje pravice močnejšim: pravilno! Ampak kdo je močnejši?"³³ Tako se sprašuje Fabiani in odgovarja, da je razum, poleg fizičnih in psihičnih sposobnosti, glavno orožje človeka.

Če je razum orožje, je zavest do samega sebe to, kar človeka razlikuje od ostalih individuov³⁴.

Človek je del narave in zato se mora zavestno obnašati po pravilih, ki mu

jih je določila narava. Zavedati se mora dolžnosti do bližnjih posameznikov, do "višjih individuov" in dolžnosti do samega sebe. Tako opredeli Fabiani moderno človekovo zavest³⁵.

V Fabianijevi hierarhiji individuov sledi človeku družina in nato pleme. Družina gradi mišljenje plemena, značilnosti naroda³⁶. **Individuum družina** je bistven v razvoju človeštva in zato mu Fabiani daje osrednjo vlogo v družbeni strukturi. Družina je bistvena pri vzgoji človeka in v njej pride do izraza prava ljubezen³⁷, ki je nenadomestljiva vrline, bistvena za človeški razvoj. Zato gre družinski lagodnosti največja pozornost. Kvaliteta življenja in stanovanj mora biti osnovna skrb za urejeno bivanje družine. Fabiani se v tem primeru zgraža nad slabim stanjem stanovanj, nad pomanjkanjem prostora in intimnosti.

"Družine nimajo miru in otroci so prisiljeni na cesto, ker doma nimajo prostora"³⁸.

Pleme je velika družina, ki je sposobna lastne identitete in razvija lastno mišljenje. Različna plemena ustvarjajo državo in se medsebojno bogatijo. Na vsak individuom in seveda tudi na pleme ter narod vplivajo zakonitosti razvoja (asimilacija, raznolikost, povsod navzoča prisotnost), ki silijo vsakega individuua k univerzalnosti. Kljub taki težnji je rasna raznolikost bogastvo države in naravni zakon sožitja je osnova za obojestranski razvoj večinskega in manjšinskih plemen³⁹.

Fabianijeva analiza človeškega razvoja se nadaljuje z razlago še višjega individuua, družbe⁴⁰.

Neizmerno bogatenje je razlog kaotičnega družbenega stanja in okamenelosti akme. Fabiani kritično nastopa predvsem proti buržoaziji, ki je po njegovem mnenju krivec slabega stanja in obratno, spodbuja pobude posameznikov in ustanavljanje novih skupin, ki bi podpirale posameznikovo podjetnost.

Da bi bolje preučil družbo, jo deli na tri skupine: osebe z materialnimi interesi, tiste z moralnimi in

duhovnimi in pa tiste, ki imajo predvsem čustvene in intuitivne interese. Fabianjevi delitvi družbe sledi njegova izostritev važnejših etičnih vrednot, ki so bistvene za vsak razred.

V prvem razredu je osnovno načelo nujnost dela in seveda nedopustljivost brezdelja, ki velja za vsakega človeka ⁴¹.

Ko govori o ljudeh, ki imajo predvsem moralne in duhovne interese, postavi za najvišjo vrednoto moralno in etično zavest, ki naj bo vodilo življenja, kajti absolutna vera ne obstaja, pa tudi absolutna znanost ne ⁴².

Za tretjo skupino, ki gradi lastno miselnost s pazljivim opazovanjem, čustvenostjo in domišljijo, je občutljivost osnovna vrlina. "Umetnost bi morala prodrati v celotno življenje," pravi Fabiani in dodaja, da je "izredno pomembno gojiti občutljivost, smisel za enostavnost in jasnost" ⁴³ in končno je, poleg vestne priprave, za vsako dejavnost zelo pomembna tudi intuicija.

Prav na vrhu je **individuum država**, artikuliran in funkcionalen organizem.

Fabiani določa velikost države s številom petdesetih milijonov prebivalcev. Manjše države imajo probleme z obrambo in kulturnim razvojem. Miselnost njenih državljanov je vedno bolj enosmerna in vedno bolj se ukvarja z revnimi lokalnimi interesi. Država mora biti enotna ⁴⁴, biti mora predvsem izraz večinskega naroda. Manjšine, čeprav koristne za razvoj države, so pod vplivom asimilacije. Za državo veljajo torej iste zakonitosti, ki so omenjene pri ostalih individuih. Državni interes je torej blagostanje državljanov in glavna etična dolžnost države je, da skrbi za to. Skrbeti mora predvsem za vzgojo ljudstva, ki je po Fabianjevem mnenju največji problem ⁴⁵. Vzgoja mora biti totalitarna, kar pomeni, da morajo država, cerkev in družina vzgajati ljudstvo po enakih, enotnih smernicah. Fabiani omenja tri politične organizacije države (demokracijo, komunizem in nacionalsocializem), ki so si

popolnoma nasprotni. Po njegovem zakonu asimilacije pa se bodo gotovo poenotile.

Organizacija države mora biti čim bolj enostavna in trdna. Parlament ima stik z množico, oblast pa bi moral prevzeti "poseben organizem", ki bi ga sestavljali tehniki ne glede na strankarsko pripadnost. Dalje predlaga Fabiani poenostavitve birokratskega sistema, zmanjšanje števila občin in povečanje njihovih sredstev in struktur ⁴⁶ (Fabiani verjetno ne misli na decentralizacijo oblasti, ampak le na večjo svobodo občin pri odločanju o povojni prenovi). Prenova bi zaobjela celoten "državni organizem". Fabiani je zato izdelal nekakšen "programski načrt" državne prenove, ki bi zajel šolo, pravno oblast, javna dela in seveda urbanizem. Odločno zavrača izselitev prebivalstva in se zavzema za hitrejše komunikacijsko omrežje, za razvoj raziskovanja, predlaga hitrejšo industrializacijo poljedelstva in razvoj podeželja ⁴⁷.

Če povzamem strnjene zaključke Fabianijevega gledanja na človeški razvoj in njegove analize življenja, pridem predvsem do nekaterih njegovih etičnih načel.

Življenjska načela so: pozitivnost gledanja na razvoj človeštva, "moderna" zavest do samega sebe, do bližnjega in višjih individuov, prava ljubezen, občutljivost, pravilna moralna vzgoja in skrbno delo.

Fabiani poskuša v Akmi postaviti pravila, po katerih bi se moral ravnati človek v sedanosti in bodočnosti. Nato utemelji način opazovanja in analize stvarnosti, s tem da jo razstavi in ji poišče osnovno strukturo in prvinski element, ki jo sestavlja. Opeka na opeki sestavlja "zgradbo" in logika njene konstrukcije je neizpodbitna ⁴⁸.

Teoretski model stvarnosti in metoda opazovanja sta Fabianijev odgovor na kulturne izzive moderne.

Hermann Bahr ugotavlja, da je kultura moderne izven modernega človega, da je v njegovi želji, ni pa v njegovem duhu. Kriza moderne je v neskladnosti med telesom družbe,

ki je v teku s časom in njenim duhom, ki je še vedno vezan na preteklost. "Želimo biti sedanost," pravi Bahr, "želimo, da sodobno življenje stopi v našo dušo: to je nova umetnost" ⁴⁹.

Fabiani se je strinjal s takimi idejami in si je zato zamislil lasten model in metodo, da bi bolje razumel "bivanje" v moderni. Pojem bivanja pa je tesno povezan s pojmom gradnje, kot je prepričljivo dokazal Martin Heidegger. Človek gradi, ker biva, in ne obratno. "Graditi kakor bivati dokažemo s pojmom 'graditi' kakor 'gojiti to, kar raste' in glavna značilnost bivanja je skrbeti" ⁵⁰.

Tragedija moderne je v izgubi smisla bivanja, človek se ni več zavedal njegovega pomena (morda se tega zaveda šele sedaj). Kultura metropole, industrializacija in univerzalizacija so človeka odtrgale od kraja, odvzele so mu vezi z lokusom. "Zato se mora človek najprej naučiti, kako bivati, in šele potem bo lahko gradil" ⁵¹.

Tako stališče je prisotno v mnogih teorijah moderne ⁵² in je bistveno za razumevanje Fabianijeve akme ter smisla njegove etike. Na vprašanje "kako bivati" je odgovoril z vrsto etičnih navodil in sam pojem "bivanja" je razložil s pojmom stalnega in neskončnega spreminjanja. Smisel življenja in najvišji človeški cilj je "živeti v popolnem nastajanju", ki ga človek lahko doseže le po eni poti. Držati se mora pravil razumevanja, pronicanja in boljšanja ⁵³.

Fabianijev pojem "živeti v polnem nastajanju" je podoben Bahrovemu "želimo biti sedanost", v obeh je prisotna želja, da se človekovo bivanje in umetnost prilagajata novemu redu. Taka težnja in želja je tudi skupen izraz srednjeevropskega kulturnega prostora v obdobju pred prvo svetovno vojno, v t. i. obdobju "finis Austriae". To je obdobje Musilove Kakanije, višek srednjeevropske kulture, obdobje velikih mislecev in umetnikov ⁵⁴ in obdobje, ki ga poznejše zgodovinopisje označuje kot začetek moderne. V ta krog srednjeevropske kulture spada tudi Fabiani. Čeprav ni bil član, je dejavno

sodeloval na večernih sestankih Siebnercluba (iz te skupine se je pozneje razvila dunajska secesija), kjer so se mladi arhitekti pogovarjali o problemih arhitekture⁵⁵. Vendar Fabiani ni bil izstopajoča osebnost v krogih moderne, morda tudi zato, ker si je pridobil ugled pri prestolonasledniku, vojvodi Francu Ferdinandu, postal najprej njegov tehnični svetovalec za prenovo arhitekture, nato pa tudi osebni prijatelj⁵⁶. V "službi" pri princu Francu Ferdinandu in na svoji akademski poti se je Fabiani ukvarjal z mnogimi zelo različnimi študijami (celo z arheologijo), kar ga je seveda oddaljevalo od neposrednih problemov načrtovanja. Nedvomno pa je poznal zapletenost problemov, ki jih postavlja "moderno" življenje oz. bivanje, in se je zavedal potrebe po čim bolj obširnem znanju.

Otto Wagner (kot vemo, je Fabiani bil najprej njegov učenec in nato sodelavec) v uvodu k svoji knjigi *Moderne Architektur* pravi, da je moderno življenje izhodišče vsakega umetniškega ustvarjanja⁵⁷. Wagnerjeva *Moderne Architektur* (Fabiani jo je označil kot programski in stiliziran spis o arhitekturi) je uvažala generacijo arhitektov (1895-1905) v probleme moderne arhitekture. Fabiani je morda prav v tem spisu našel izhodišče svoje Akme⁵⁸.

Razvoj modernega človeka in družbe sta torej njegovo področje analize. Kajti po Fabianijevi metodi je treba najprej poznati razvojni proces analiziranega dejstva, nato postaviti dejstvo v odnos s časom, s procesom neprestanega spreminjanja.

Najprej je treba torej preučiti razvoj človeka in družbe, razumeti njun smisel, iz katerega se lahko potem razvije času primerna umetnost.

Fabiani pride do zaključka, da je najvišji človeški cilj "živeti v popolnem nastajanju" (kot sem že napisal). Njegov zaključek je enostaven, splošen, samoumeven. Že intuitivno vemo, da se vse spreminja in torej razvija in torej biva. Vendar to, kar se nam danes zdi logično, povsem dojemljivo, skoraj banalno, v preteklosti ni bilo tako. Pozzetto

govori o Fabianijevi opredelitvi koncepta nenehnega načrtovanja in zatrjuje, da je tako razmišljanje "danes povsem samoumevno, medtem ko je bilo v Fabianijevi dobi absolutna novost"⁵⁹.

Koncept nenehnega načrtovanja nasprotuje vsakršnemu dolgoročnemu planiranju in tudi velikim utopičnim teorijam urbanizma. Fabianijev pristop je bolj vezan na kratkoročne realizacije. "Vsako planiranje je v funkciji razpoložljivih finančnih sredstev"⁶⁰, pravi Fabiani in potrjuje omenjeno mnenje. Vsako planiranje je treba stalno prilagajati najrazličnejšim zahtevam, saj v poročilu k načrtu regulacije Ljubljane (1895) jasno napiše: "Ta moj načrt nikakor ni nekaj, na čemu ne bi bilo treba spremeniti marsikaj v oziru na lokalno-podrobne razmere, a prepričan sem zopet nasprotno, da nisem glede na mogoča sredstva predlagal ničesar bistvenega, kar ne bi bilo dosegljivo"⁶¹. In v poročilu k splošnem regulacijskem načrtu za Bielsko (1899) potrjuje mnenje, ko v zaključkih napiše: "Veliko delov mesta se bo presenetljivo hitro spremenilo. Čeprav so v glavnem določene vse najpomembnejše črte, bo ob smiselnem upoštevanju danih izhodišč prišlo do prenekatere spremembe."⁶²

Nenehno spreminjanje planiranja in omejena finančna sredstva so torej prisilila Fabianija, da je omejil svoje delo na take posege, ki so minimalnega obsega in ključnega pomena.

Njegova minimalnost ne pomeni miselna omejenost, ampak se obratno vključi v celovit načrt mesta, ki sočasno upošteva in predpisuje vsa mogoča utilitarna in estetska izhodišča⁶³.

Tak ali podoben pristop do načrtovanja je prisoten v nekaterih smereh sodobnega urbanizma.

Mislím predvsem na t. i. "minimalizem" (sicer ne vem, če je terminološka skovanka najbolj primerna) oz. na tisto tradicijo urbanizma, nastalo že v 30. letih, ki "je upoštevala specifično značilnost in bogatost vsakega urbanega dela in je imela v

širši perspektivi veliko mesto kot kompleksno in raznoliko tvorbo"⁶⁴.

Za to "drugo tradicijo moderne" se zavzema španski arhitekt Manuel de Sola Morale in prišteva v omenjeni krog urbanistov tudi Plečnika.

Na isti tirnici je tudi planerska izkušnja Oriola Bohigasa v Barceloni.

"Bolj pravilno je jemati mesto kot seštevček relativno neskladnih realnosti oz. kot skupek urbanih četrti, vsako s svojo posebno identiteto"⁶⁵.

"V Barceloni smo opustili običajne metode planiranja in poskusili konkretno realizirati to, kar se je dalo, in skupek teh posegov izraža naše pojmovanje o rekonstrukciji mestnih predelov"⁶⁶.

Fabiani torej kot "minimalist" ante litteram.

Danijele Jarc, dipl. inž. arh., Trst

Opombe

- 1 Marco Pozzetto, *Max Fabiani architetto*, Gorizia, 1966.
- 2 V nadaljevanju z besedo Akma, pisano veliko označujem Fabianijev besedilo, z besedo akma, pisano z malo pa njen pomen - duša sveta.
- 3 Morda preveč, saj v predgovoru pravi, da "molte idee espositte, apparatamente assai semplici, e brevemente svolte, non incontreranno nel lettore piena compressione".
- 4 Anton Sovre, str. 111.
- 5 V tem primeru se Fabiani strinja z Aristotelovim nasprotovanjem dualizmu, saj pravi: "Così nessuna legge fisica permette includere l'infinitesimale fra le 'materie', nessuna filosofia lo riconosce 'spirito'. Dobbiamo abbandonare questo dualismo, cioè questa opposizione fra materia e spirito" (Max Fabiani, *Acma ...*, str. 15).
- 6 Anton Sovre, str. 69.
- 7 Paolo Zellini, str. 31-55.
- 8 "Anaksimander je postavil za pravzrok in prvino vsemu, kar biva, 'apeiron' (neskončno) in je tudi prvi rabil to ime" (Anton Sovre, str. 35).
- 9 Prav tam, str. 234.
- 10 Robert Musil, str. 543, tudi v: Paolo Zellini, *Breve storia ...*, str. 28.
- 11 Paolo Zellini, str. 151-152.
- 12 Maks Fabiani, *O kulturi mest ...*, str. 118.

- ¹³ Paolo Zellini, str. 147-167.
- ¹⁴ Leibnitz tako začena svojo Monadologijo takole: "Monada, o kateri bo tu govori, ni nič drugega kot enostavna substanca, ki vhaža v sestavljene stvari; enostavna, se pravi, brez delov" (Leibnitz, str. 133).
- ¹⁵ "Inoltre considero come ammesso, che ogni essere creato e' soggetto al cambiamento, e, per conseguenza, anche la Monade creata, e altresì che questo cambiamento e' continuo in ciascuna." (Prav tam) gl. tudi Romano Gasparotti: "Peras e apeiron, il limite come luogo e come principio in Aristotele e oltre" (str. 184-186).
- ¹⁶ Sklicujem se na razlago termina v Enciclopedia Europea VI, Garzanti, 1978, str. 867.
- ¹⁷ Anton Sovre, str. 58.
- ¹⁸ "Superata quest' epoca di preparazione, l'andatura dell'evoluzione sarà molto spedita, abbraccerà i più importanti lati dell'esistenza e allargherà per diverse vie la penetrazione, per prendere poi aspetti che nessuna via può descrivere" (Max Fabiani, Acma ..., str. 134).
- ¹⁹ "Molto discute la filosofia 'sull'io e il modo' o sulla 'volontà', cose tanto vaghe e mutabili. Definire la realtà 'persistenze nella coscienza', parlare del 'relativo e assoluto' o spiegare il 'tempo e lo spazio' sono rispettabile storia di filosofia, però oggi assai lontana della vita" (Prav tam, str. 56).
- ²⁰ "Nascono nuovi cocetti della vita, nuove idee e ipotesi sulle finalità dell'esistenza. Alle legge dell'assimilazione, si aggiunge quella dell'infinita differenziazione e quella dell'onnipresenza della cose." (Prav tam, str. 8).
- ²¹ "Inoltre possiamo immaginarci che le emanazioni infinitesimali (come raggi cosmici), traversando incessantemente tutto l'universo, si incontrano e creano infinite volte combinazioni di energie, le quali formano nel loro insieme nuclei di cose nuove, nascenti" (Prav tam, str. 25).
- ²² "L'individuo nasce dall'unione di cose o infinitesimali, formando una cosa "nuova", di specifica caratteristica. /.../ Ogni cosa, pietra o polvera, pensiero o azione che si stacca o differenzia da altra cosa, è da considerarsi 'individuo'." (Prav tam, str. 26) - Marko Pozzeto je v knjigi O kulturi mest prevedel italijansko besedo "individuo" s slovenskim izrazom "posebno".
- ²³ "Dire quali sono le ultime possibilità, quale la fine di ogni esistenza, è quesito grosso: Se procediamo a rigor di logica, dobbiamo pur tener conto "dell'infinito", cioè della non esistenza della fine" (Prav tam, str. 140).
- ²⁴ "L'architettura si appressa, ad onta di tutte le difficoltà, alla rinascita in gran stile! L'ultimo mezzo secolo era dedicato al superamento delle forme del passato e all'assimilazione di nuovi materiali e di nuove tecnologie" (Prav tam, str. 98).
- ²⁵ "L'urbansitica dunque si potrebbe definire come lo studio generale delle condizioni, delle manifestazioni, e delle necessità di vita e di sviluppo delle città (intendendosi per città qualsiasi manifestazione edilizia organizzata)", (Luigi Piccinatto, str. 13) - Piccinatova knjiga ima tudi podnaslov, ki se glasi "la città come organismo" (mesto kot organizem) in del knjige je namenjen razlagi tega pojmovanja. Tudi Fabiani ima isto mnenje, saj v poročilu za ureditev mesta Bielsko piše: "Vedno spet se srečujemo z vprašanjem, kdaj je mogoče doseči dokončno ureditev? Kdaj je podoba mesta dokončna? Nikoli! Živ organizem vedno raste in se spreminja." (Maks Fabiani, O kulturi mest ..., str. 61)
- ²⁶ Že arhitekt grške antike Hipodamos Miletski, ki ga imamo za prednika urbanistov, se je ukvarjal z državno ureditvijo. Postal je pomemben bodisi zato, ker je bojda prvi uporabljal mrežni sistem pravokotno se križajočih ulic, bodisi ker je izdelal osnutek za najboljši tip države s tročlansko razdelitvijo državljanov (Anton Sovre, str. 184).
- ²⁷ "Ne risulta con evidenze che la comprensione di qualsiasi arte, o avvinimento, presuppone la conoscenza dell'evoluzione e della tendenza di cambiamento, che continuano a persistere l'influsso incessante dell'Acma, o comunente detto, del tempo" (Max Fabiani, Acma ..., str. 23).
- ²⁸ Prav tam, str. 41.
- ²⁹ Prav tam, str. 40.
- ³⁰ "Nelle piu' grandi difficoltà, nella tormenta dell'esistenza, che il destino non risparmia a nessun essere, possiamo accorgerci sempre del processo di riscossa, del cambiamento immanicabile, della demolizione del vecchio, degli elementi del nuovo: del respiro dell'Acma" (Prav tam, str. 42).
- ³¹ "L'individuo 'uomo' non presenta alcuna eccezione, ne differenza di fronte alle leggi generali se comprato ad altre cose" (Prav tam, str. 43).
- ³² "Facile è la propria sopravvalutazione, e spesso, troppo debole la coscienza dei legami con gli altri individui, uguali o superiori. Tutto ciò non giustifica concetti pessimistici" (Prav tam, str. 47).
- ³³ Prav tam, str. 48.
- ³⁴ "L'uomo si differenzia da altri esseri per la parziale coscienza di se stesso" (Prav tam, str. 55).
- ³⁵ "Questi sono i pilastri della coscienza moderna: essi si riducono ai doveri verso l'individualità altrui, ai doveri verso l'individuo superiore, e agli obblighi verso se stesso" (Prav tam, str. 61).
- ³⁶ Prav tam, str. 66.
- ³⁷ "Disinteresse e prontezza di sacrificio sono la definizione del vero amore" (Prav tam, str. 67).
- ³⁸ Prav tam Fabiani kritično nadaljuje: "Specialmente le abitazioni ed il loro arredamento devono essere molto migliorate e mai scendere sotto un dato livello. Non si tratta di comodità dei genitori, anche essa importante, ma soprattutto della prole e dello spirito di convivenza. Che bene provvedano gli uccelli al loro nido" (Prav tam, str. 67).
- ³⁹ Prav tam, str. 70-73.
- ⁴⁰ Prav tam, str. 83-87.
- ⁴¹ Prav tam, str. 87.
- ⁴² "Non esiste assoluta fede, fuorchè nelle intenzione dei Santi, come non esiste scienza assoluta: Bensi esistono concetti morali e ricerche, che ogni giorno vanno perfezionandosi" (Prav tam, str. 91).
- ⁴³ Prav tam, str. 96.
- ⁴⁴ Doseči mora "la necessaria unità di spirito" (potrebno duhovno enotnost) (prav tam, str. 103).
- ⁴⁵ Verjetno Fabiani misli na povojno stanje, ko pravi: "La costituzione, la giustizia sociale, e la ricostruzione morale e economica avranno naturalmente la precedenza, ma appena avviate queste questioni, diventerà la educazione unitaria - il compito centrale" (Prav tam, str. 111). V naslednjem poglavju pa trdi tole: "Così l'educazione del popolo diventa il problema dei problemi! La scuola deve essere la culla delle nuove generazioni." (Prav tam, str. 118)
- ⁴⁶ Prav tam, str. 113.
- ⁴⁷ Prav tam, str. 112-115.
- ⁴⁸ S tem v zvezi pravi Fabiani: "l'individuo è il mattone della struttura dell'universo" (Prav tam, str. 27).
- ⁴⁹ Hermann Bahr: Die Moderne, v: Francesco Dal Co, Abitare ..., str. 159-162.
- ⁵⁰ Martin Heidegger, str. 98.
- ⁵¹ Prav tam, str. 108.
- ⁵² S tem v zvezi je veliko gradiva v Francesco Dal Co, Teorie del moderno ...
- ⁵³ "Soltanto il pensiero di vivere in pieno divenire" senza impedimento e preoccupazione, esprime alquanto un programma ideale di esistenza. Comprendere se stesso, il prossimo e la natura, penetrare i piccoli e i grandi problemi dell'esistenza e dell'universo, perfezionare se stesso, e contribuire a perfezionare tutto ciò che ci circonda, con disinteresse di puro cuore e con tutte le forze porta al pieno divenire!" (Max Fabiani, Acma ..., str. 128)

Razmišljanja, Odzivi

⁵⁴ Strnjen in zanimiv opis srednjeevropskega kulturnega življenja na Dunaju v obdobju "finis austriacae" je v delu Benedetta Gravagnula.

⁵⁵ Marco Pozzetto, str. 33.

⁵⁶ Prav tam, str. 45.

⁵⁷ Otto Wagner, str. 2 (v italijanskem prevodu).

⁵⁸ "A causa delle conquiste moderne e delle attuali condizioni sociali non abbiamo a disposizione tutto il potere ed il sapere dell'umanità, a differenza di coloro che ci hanno preceduto che avevano pochi motivi tramandati e possibilità di scambio con popoli confinanti.

Per rappresentare noi ed il nostro tempo, il nuovo stile - il moderno - dovrà esprimere chiaramente l'evidente modificazione della sensibilità tradizionale, la quasi completa scomparsa del romanticismo ed inoltre dovrà rendere chiaramente comprensibili tutte le nostre opere. Questo stile nascente che rappresenterà noi e la nostra epoca, costruito sulle basi suesposte, dovrà svilupparsi nel tempo, come tutti quelli che lo hanno preceduto. Il nostro secolo, che vive più velocemente, ha però da raggiungere anche questa metà più celermente di quanto accadeva fino ad ora; il mondo pertanto vi giungerà rapidamente e con sorpresa." (Prav tam, str. 60)

⁵⁹ Maks Fabiani: O kulturi mest, str. 11.

⁶⁰ Marco Pozzetto, str. 212.

⁶¹ Maks Fabiani: O kulturi mest, str. 36.

⁶² Prav tam, str. 80.

⁶³ Prav tam, str. 61.

⁶⁴ Morales v tem eseju trdi, da je prišlo v 30. letih do globokega razkroja v vrstah moderne. Urbanizem se je razdelil. Prva skupina se je razvila iz kongresa CIAM v Bruslju (1929), ki je bil na temo urbanističnega načrtovanja. Druga skupina se je razvila iz kongresa CIAM v Frankfurtu (znameniti kongres o "eksistenčnem minimumu", 1929) in je obravnavala temo stanovanja. Iz omenjenih kongresov sta se razvila druga dva, prvi v Atenah leta 1933, ki je obravnaval temo mesta, drugi pa v Parizu leta 1935, ki se je ukvarjal s tematiko urbanih regij. Tako sta nastali dve smernici urbanizma, ki sta se držali dveh različnih meril posega. Prevladala je smer s kongresov v Atenah in Frankfurtu, smer velikih generalnih planov in univerzalizacije arhitekture, ki sta ji načelovala Gideon in Le Corbusier (Manuel de Sola Morales, str. 6-31).

⁶⁵ Emma Serra, str. 14.

⁶⁶ Prav tam, str. 18.

Literatura

Francesco Dal Co: Abitare nel Moderno, Biblioteca di cultura moderna Laterza, Bari, 1982.

Francesco Dal Co: Teorie del moderno, architettura Fermania 1880 - 1920 / Biblioteca di cultura moderna Laterza, Bari, 1982.

Max Fabiani: Acma, l'anima del mondo, Gorizia, 1946.

Maks Fabiani: O kulturi mest, spisi 1895-1960, ur: Marko Pozzetto, ZIT, Trst, 1988.

Romano Gasparotti: Peras e apeiron, v: Avfione Zeto, Rivista internazionale di architettura e arte, 1990, št. 4-5.

Benedetto Gravagnuolo: Adolf Loos, teoria e opere, Idea Books Edizioni, Milano, 1981.

Martin Heidegger: Saggi e discorsi, Biblioteca di filosofia Mursia, Milano, 1976.

Gottfried Wilhelm Leibniz: Izbrani filozofski spisi, poslovenil Mirko Hribar, Slovenska matica, Ljubljana, 1979.

Robert Musil, Mož brez posebnosti, CZ, Ljubljana, 1962.

Luigi Piccinato: La progettazione urbanistica, la città come organismo, ur. Giovanni Astengo, Marsilio Editori, Venezia, 1988.

Marco Pozzetto: Max Fabiani architetto, Gorizia, 1966.

Emma Serra: Bohigas, le piazze di Barcellona, Sagep editrice, Genova, 1987.

Manuel de Sola Morales: Un'altra tradizione moderna, v: Lotus International, 1990, št. 64.

Anton Sovre: Predsokratiki, Slovenska matica, Ljubljana, 1988.

Paolo Zellini: Breve storia dell'infinito, Adelphi edizioni, Milano, 1980.

Otto Wagner: Architettura moderna, ur. Marco Pozzetto, ZIT, Trst, 1976.

Tine KURENT

Trije antični kompozicijski principi v ljubljanskem urbanizmu

Za analitično arhitektonsko-urbanistično kompozicijo so značilni naslednji trije principi:

1. modularni ritem,
2. proporcionalnost mer,
3. gematrična ideja.

Vitruvij pravi: "Nič ne more biti arhitektu v večjo skrb kot to, da oblikuje zgradbo v skladu s proporcijami izračunane mere"¹. S tem je prikazal povezanost med modulom in proporcijo. (Ta povezava je šolsko nazorno prikazana v splitskem peristilu. Gl. sliko.) O gematriji pa, seveda, ne govori, saj je spadala med cehovske tajnosti.

V tej razpravi bom ilustriral vse tri starodavne principe in prikazal, da sta jih arhitekta Maks Fabiani in Jože Plečnik dobro poznala in uporabila tudi v Ljubljani.

Modularni ritem

O modulu pove Vitruvij naslednje: "Kompozicija zgradb temelji na modularnih merah, katerih razmerij se morajo arhitekti nadvse vestno držati"². V nadaljevanju razloži modularne mere kot velikost delov človeškega telesa, to je s standardnimi rimskimi dolžinskimi enotami: "Nobena zgradba brez simetrije in proporcije ne more imeti pravilne kompozicije, če ni v njenih delih takih razmerij kot pri lepo raščeni človeški postavi ... Tako so (stari) tudi osnovne mere, potrebne pri gradnji, izbrali med deli človeškega telesa, kot so palec, dlan, čevlji, komolec." Vlogo modula v urbanizmu razlaga Vitruvij na primeru oblikovanja mestnega trga: "Grki gradijo kvadratne